

Slavko Pregl

KAM SO IZGINILA DVORIŠČA?

Nedavno sem na boljšem trgu v Ljubljani naletel na knjižico Karla Široka *Trije bratje in trije razbojniki* z ilustracijami Gvida Birolle. Izšla je pri Mladinski knjigi leta 1951. Knjiga je bila ena prvih, ki sem jo kot smrkavec prebral in kajpak me je ponesla v tiste čase.

Pri nas doma smo bili trije bratje; kljub občasnim poskusom bi rekel, da razbojniki nismo bili nikoli. Bili smo, v petčlanski družini z eno samo plačo, redni kupci knjig in naročniki *Cicibana*, *Pionirskega lista*, Čebelice, Sinjega galeba in Kondorja. Knjige so bile verjetno navdih najmlajšemu bratu, ki je kdaj iz varne razdalje vzkliknil: »Pri nas doma je kot v klasičnih slovenskih pravljicah! Oče ima tri sinove, prva dva sta bedaka, najmlajši pa je pameten.«

Če izvzamem šolo, s katero – razen pri telovadbi – nikoli nisem imel težav, so ob družini za mularijo tistega časa tekli najpomembnejši vzgojni in za življenje pripravljalni procesi na dvorišču pred našim blokom. Tam smo se družili otroci delavcev, uslužbencev in prodajalk, obrtnikov, župana občine, pa otroci zelo vernih staršev in tistih, ki jim Bog ni pomenil veliko. Skupaj smo razbili kakšno šipo in kakšen nos, rabutali sadje, neštetokrat potolkli kolena in strgali hlačnice, v bližnjem gozdu iskali zaklade in borovnice. Ob poletnih večerih so nam starejše punce pripovedovale vsebine knjig, ki so jih prebrale. Bili smo prisrčna, iskrena skupnost, po svojih močeh smo si pomagali.

Vsi smo vedeli, kaj bi radi postali. Končali smo ustrezne šole. Pipi je postal elektroinženir, Franci ravnatelj osnovne šole, Mirko profesor na fakulteti, Babi lastnica prodajalne očal, Tone zelo iskani klepar, Stanko tapetnik, Živko mladinski aktivist, Mišo glasbenik, mene je zaneslo v pisanje... prav vsi smo brez težav dobili službe. Svet je deloval urejeno in smiselno. Strahu, kaj bo z nami jutri, nismo poznali.

V takem času temeljijo moja prva literarna dela, ki jih strokovnjaki uvrščajo v realistično prozo. Sam se kot ekonomist z literarno teorijo nikoli nisem ukvarjal. Seveda gre za določeno razliko med mulcem, ki ravnokar izginja iz kakšne svoje pustolovščine, in teoretikom, ki ga opazuje iz daljave. Vsak mulc ima neskončno razvito domišljijo in obilico vsakršnih sanj, tako da za svoja duhovna popotovanja ne potrebuje čarobnih pošasti ali dražestnih vil. Zanj je večji in bolj življenjski izziv priti mimo razkačenega hišnika, nerazpoložene učiteljice, vročekrvnega brata ali sovražnega soseda, kot premagati hudobnega čarovnika ali divjega zmaja. Mora se tudi znosno neumno obnašati, kadar se ob osebkcu nasprotnega spola pojavijo kakšna

zardevajoča čustva. Jaz dekletom in fantom, ki berejo moje knjige, za lajšanje težav ponujam v humor zavite strpnost, spoštljivost in razumevanje. Tone Partljič je nekoč izjavil, da v mojih delih star(ej)ši niso sovražniki otrok, da so normalni ljudje, da včasih sicer v malo trših oblikah, a vseeno na svoj način ljubeče skupaj živijo svoja vsakršna življenja. Vesel sem, da je to opazil. Ampak Tone je itak človek, od katerega bi se vsi lahko učili tople človečnosti.

K sreči so okusi različni in zato lahko, in naj, cveti tisoč literarnih cvetov, tistih v svetlih, rožnatih in tudi črnih barvah. V mladinski literaturi so se sčasoma začele gostiti trde zgodbe tretjega tisočletja: od nasilja v družini in na mejah, do brezupa kakšnega odraščanja in dvoličnega cinizma družbe do mlade generacije. A ste kdaj opazili, da vsak zakon pri nas ob koncu terja odgovor, kako vpliva na državni proračun? Prav noben pa se ne sprašuje, kako vpliva na stopnjo revščine pri nas. Naše služenje kapitalu me prizadeva; z denarjem polnimo banke in jih poklanjamo tujim špekulantom, otepamo pa se razprave o univerzalnem temeljnem dohodku, ki bi mladi generaciji omogočil spodoben vstop v prihodnost.

V današnji čas sem prispel skozi številne dogodivščine, ki so na meni pustile primerne posledice: očala, slušni aparat in sive, se pravi, bele lase. A izkušnja družine z dvorišča in harmonične skupnosti, kjer kaj postoriš tudi za drugega in v dobro vseh, je povzročila, da se nisem prehudo upiral, ko smo iskali predsednika društva založnikov, predsednika nacionalnega sveta za kulturo, predsednika Bralne značke, predsednika Društva pisateljev in tako dalje. Iz svoje individualnosti sem, kot bi rekla Darja Lavrenčič Vrabec, ko me je s sladkimi besedami zvalila v tole razmišljanje, prestopal v družbenost. Pri tem, četudi bi si objestno drznil reči, da sem predvsem pisatelj, mi je zelo pomagal študij ekonomije. To je podlaga, da v javnem življenju pri odločitvah predvsem spoštujem podatke, stroko; mnenje o vsaki stvari ima lahko vsak, a pri urejanju družbenih zadev nas mora voditi znanje. Lahko, da je zanimivo, kaj si kakšna tajnica predstavlja o slovenskem šolstvu, ne more pa ona urejati tega področja; enako velja za električarje, ki bi se lotevali problematike cepljenja otrok pri nas.

Od *Odprave zelenega zmaja*, mojega literarnega prvenca za mlajše bralce, ki je star že 45 let, nastopam v križankah kot priljubljeni mladinski pisatelj, sicer pa kot nekdo, ki mora kljub končani fakulteti nenehno hoditi v osnovno šolo. Zame je to velika radost, ki me polni in bogati. Mladi bralci in seveda ljubeznive mentorice so mi dajali in mi še vedno dajejo samozavest. Pisanje mi ves čas pomeni veselje in zabavo, ob tem ne trpim in razlage ustvarjalnega procesa nisem sposoben zavijati v globoko mistiko ali celo psihoanalizo. V svoji delovni sobi se počutim odlično, včasih se mi čez tipkovnico uleže naša črna muca in me vprašujoče gleda, kot češ, kaj pa delaš z mojim računalnikom v moji hiši; tudi zaspri kdaj in takrat si mislim, da v svojem mačjem miru ne bi mogla dremati na slabem besedilu. Zato se nikoli nisem kaj dosti ukvarjal s tem, koliko se o mladinski literaturi piše v medijih, na koliko in kakšne festivale njene avtorje naša država pošilja v tujino, koliko Prešernovih nagrad so v slovenski zgodovini dobili avtorji mladinske literature. Za preštevanje slednjega bi bilo, kot vem, pet prstov ene roke petkrat preveč.

Na temo svojega družbenega ugleda in slave imam kajpak kup dogodivščin. Bogdan Novak je nekoč rekel, da bom prej prišel v časopis, če bom padel z lestve, kot če bom napisal nov mladinski roman. Ampak v lokalnu na Špici ob Ljubljani lahko naročite kupo *Odprava zelenega zmaja*, v Ajdovščini je doma bend *Odprava zelenega zmaja*. Ko sem sinu Arjanu omenil, da me o tem nihče ni nič vprašal,

me je potolažil, naj bom vesel, ker je moje delo ponarodelo. Na Radiu Slovenija uporabljajo naslov moje knjige *Razkošje v glavi* za redno tedensko oddajo; pri tem so seveda zamolčali avtorja naslova. Pred leti mi je ugleden literarni kritik povedal, da bo tudi meni namenil poglobljeno kritiko, ko bom napisal kakšno resno knjigo, v smislu romana za odrasle.

Splošno zapostavljanje mladinske literature, skratka del kolegic in kolegov, naju je vseeno vzpodbudilo, da sva z Janjo Vidmar pri Društvu slovenskih pisateljev pred leti ustanovila mladinsko sekcijo. Ne vem natančno, v kakšnem obsegu se je ugled te literature, ki prva zgrabi nedolžne otročiče in iz njih začne kovati bralce za vse življenje, zaradi tega povečal. Na vsak način se v tej družini dobro počutimo, obenem pa imamo na voljo nekaj koščenih, nekaj mišičastih in nekaj nežnih ram, na katerih se da jokati od vsega hudega.

Eden od razlogov za jok so honorarji za naše pisanje. Sam sem najvišji honorar v življenju prejel za svojo prvo knjigo. Mislim, da ne zato, ker je bil njen naslov *Nova zgodovina* in bi jaz morda začel rušiti čvrsto stavbo samoupravnega socializma, v kateri smo menda ječali. Takrat je bil pač običaj, da honorar za avtorsko polo znaša toliko, kolikor znaša povprečna slovenska plača. Danes, sredi razcveta svobodnega kapitalizma na slovenski način, honorar za polo znaša četrtno povprečne plače, in to pod pogojem, da knjigo subvencionira Javna agencija za knjigo. JAK pri nas podpira dobro dvajsetino knjižne produkcije; lahko si predstavljate, kako boleče se je pririniti v teh pet odstotkov. Preostalih petindevetdeset odstotkov avtorjev pa se pogaja dostikrat tudi o nič denarja ali o številu svojih knjig, ki jih bodo v zameno za honorar prejeli. Plačilo naj bi bila tudi čast in slava; težava je le, ker nimamo trgovine, ki bi oboje sprejemala v plačilo.

Naslednji vir pisateljskega blagostanja naj bi bilo knjižnično nadomestilo, oblika poplačila ustvarjalcem, katerih dela se izposojajo v javnih knjižnicah, ki smo ga pri nas uvedli leta 2004. Danes to pomeni, da si za dober milijon in pol brezplačnih izposoj v slovenskih knjižnicah – že spet v največji meri mladinske literature – približno 700 ustvarjalcev iz tega naslova razdeli v povprečju po 600 evrov na leto; skupna vsota poplačila za njihovo intelektualno delo tako nanese slabo polovico zneska, ki ga za letno plačo želi en sam direktor Ljubljanske banke. Težko si predstavljam človeka, ki je dva in pol krat pametnejši in ustvarjalnejši od 700 piscev; njegov delež k našemu blagostanju mora res biti komaj še dojemljiv. Ampak, že mora biti tako, če dva milijona slovenskih državljanov to mirno gleda.

Ne morem seveda mimo dejstva, da je slovensko založništvo – v samostojni slovenski državi iz dejavnosti posebnega družbenega pomena premeščeno v gospodarstvo – v zadnjih petih letih po vrednostnem obsegu padlo za polovico. Minister za gospodarstvo je zamudil priložnost, da ne bi molčal ob tem podatku, katastrofalnem za slovenski jezik in za slovensko kulturo. Skupaj z njim v zvezi s tem molčita tako minister za kulturo kot minister za izobraževanje, znanost in šport. Zelo si želim, da se jim ne bi, če bi kdaj igrali tarok in bi potrebovali še četrtega, v molku pridružil tudi predsednik vlade. Predsednik države pa bo itak najbrž zadržan, ker bo na instagamu.

Da pri tarnanju slučajno ne bi izpustil hiše, ki me gosti, naj navedem, da od javnega denarja, ki ga davkoplačevalci namenjamo za knjižnice, gre za nakupe knjižničnega gradiva vse manj. Z drugimi besedami: ob splošnem jadikovanju, da Slovenci v povprečju dve knjigi na leto kupimo, dvanajst pa si jih izposodimo, je treba ugotoviti, da je največji padec pri nakupih pri nas uprizorila prav država, ki ne

spoštuje lastnih standardov. Samo za šolske knjižnice, kot v svojih anketah ugotavlja Bralna značka, na leto ni kupljenih več kot 100.000 knjig. Ljuba mi knjižničarka neke šole iz primorske regije mi je potarnala, da na leto porabi več denarja za se-lotejp, s katerim krpa stare knjige kot za nakupe novih knjig. Kaj vse to pomeni za slovensko založništvo, za slovenske avtorje in pred tem za tiskarstvo, mi ni treba posebej razlagati. Kakšna je država, ki tako nemarno skrbi za svoj materni jezik tam, kjer bi se moral najbolj široko razraščati? Slovenijo, nekdam močno evropsko središče grafične industrije, so opustošili zasebni nepremičninski dobičkarji. Velik del slovenskih knjig se danes več ne tiska v Sloveniji.

Najbrž vam je jasno, da bom kot bivši predsednik Bralne značke to gibanje, ki je bilo letos vpisano na seznam nesnovne kulturne dediščine, ustrezno hvalil. Saj ni potrebe za skromnost. Leopold Suhodolčan in Stanko Kotnik se nedvomno zadovoljno hahljata, ko nas gledata dol z oblakov: 140.000 deklet in fantov, ki prostovoljno berejo, pa 7.000 mentorjev, ki jih pri tem usmerjajo in jim pomagajo, je velika stvar. Danes se na trgu tako rekoč kopljemo v knjigah za mlade, ki jih v njunih časih ni bilo dosti. Od takrat, ko je bila na Prevaljah podeljena prva – Prežihova – značka, bo kmalu minilo 60 let in na sto tisoče značk in diplom po Sloveniji; ustvarjena je bila neverjetna bralska energija, začetih nešteto popotovanj v razgledanost. Če kakšna nadvse pametna poslanka tega ne ve, so ji kajpak odprta ustrezna vrata, saj se vse bolj uveljavlja tudi bralna značka za odrasle. Kaj naj mladi berejo, kaj je zanje primerno in kaj ni, mentorji Bralne značke dobro obvladajo. V pomoč jim je seveda tudi *Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig*, ki ga pripravlja Pionirska. Ko sem bil še oblast, direktor Javne agencije za knjigo, sem ta priročnik zelo hvalil kot sijajen primer strokovnosti in poguma. Danes povedati, kaj je dobro in kaj zanič, je v splošni zmedbi vsega in še posebej laži, velika stvar. Žal mi je le, da ga ni pri nas junaka, ki bi enako smelo tehtal literaturo za odrasle.

Pred leti je moj prijatelj, včasih satirik in zdaj član Srbske akademije znanosti in umetnosti Milovan Vitezović, zapisal aforizem: »Prosim pametnejše, da več ne popuščajo, stanje je kritično.«

Tudi jaz sem v mladih letih pisal satiro, tudi jaz sem mislil, da je bilo stanje kritično in da pošten intelektualec enostavno javno ne sme molčati. Zdelo se mi je, da bom z zbijanjem šal na račun politike in s kritiziranjem izboljšal svet. Takrat sem v kavarnici v Šabcu, kjer sem za svoje satirično besedilo dobil nagrado, srebal kavo z velikim Brankom Čopićem. Pa mi je rekel: »Ko sem pisal za radio, sem imel probleme; ko sem pisal za časopise, sem imel probleme; zdaj pišem knjige in nimam problemov. Knjig nihče ne bere. Piši knjige, mladi kolega.« Velikega Čopića mladi bralci v Sloveniji k sreči demantirajo.

Če so se torej včasih pisatelji norčevali iz oblasti, se v teh časih oblast norčuje iz pisateljev. Pisateljem pri tem ni dolgčas, saj se oblast norčuje tudi iz številnih drugih ljudi. Časi klasične satire so očitno minili. Jaz danes kot neke vrste satiro zato razumem pisanje knjig za otroke in mladino. Mladi bralci bodo postali pametni ljudje, ki jih nobena oblast ne bo mogla vleči za nos.

Če se, umaknjen v sladko individualnost in družbo prijazne črne muce, ukvarjam s pisanjem, skratka s svojo literaturo, se včasih vseeno odkašljam in se neposredno spustim v družbenost, ker sem prepričan, da pri urejanju svoje skupnosti ne smem molčati. S podatki se prepiram za boljši svet, še posebej za dobro knjige in slovenske kulture sploh. In seveda prav strastno hujskam mlade k branju, saj verjamem, da bodo s svojo pametjo spremenili svet, ki smo ga starejši že precej

zavozili. Iskreno preziram kulturo tviteraštva, kratkega ciničnega čivkajočega metanja vsakršne umazanije v svet. Ta svet si zasluži resnih debat o resnih vprašanjih.

V tej prevečkrat zelo površni družbi se moramo žal vse pogosteje znajti s pametnim telefonom. Časi se pač spreminjajo in tehnologija se spreminja z njimi. A ko na avtobusu ali v slaščičarni ali na plaži zagledam gručo deklet ali fantov, ki zagreto buljijo vsak v svojo elektronsko napravo, me stisne pri srcu: kam so izginila dvorišča, kjer smo se pogovarjali, se preekali in se imeli radi? Kam je izginila vesela bratovščina, dvoriščna tovarišija? A se dekleta poleg sedečim fantom ali s sošolkami pogovarja preko elektronske škatlice namesto iz oči v oči?

Znašli smo se v svetu, kjer je prav vse eno samo velikansko elektronsko dvorišče. Na njem nenadoma ni več prostora, da bi veselo sedli na klopco pred blokom in se pogovarjali; namesto brezbriznega klepeta in sanjarjenj o tem, kaj bomo, ko bomo veliki, se nenadoma soočamo s strahotnim odraslim onesnaževanjem pameti in narave, vse bolj se zdi, da smo mladim generacijam ukradli prihodnost in jih zaklenili v ta razigrani trenutek, da ja ne bi razmišljali o jutri. Dekleta in fante smo potisnili k plehkim pametnim telefonom in tablicam, saj nam to zagotavlja velik profit, prisilili smo jih v individualnost, v kateri je namesto toplega nasmeha treba vse bolj brezobzirno uporabljati komolce, ženemo jih v svet, v katerem se vsak po najboljših močeh bori proti vsem, harmonična skupnost tone v pozabo oziroma zanjo noče vedeti nihče več.

To nam je nedavno v obraz zabrusilo tudi švedsko dekle in nam pokazalo ogledalo. Povedalo nam je, da moramo prav vsi v dilemi med individualnostjo in družbenostjo iz svojega predvidoma lepega zasebnega majhnega sveta stopiti ven in storiti vse, da bo svet lep za vse, tako danes kot tudi jutri. Vso to elektroniko moramo skratka spremeniti samo v žlico, ki nam bo pomagala zajemati pravo vsebino in nas bogatiti z njo.

Če zdaj zgrabim metlo in stopim na domači prag: tudi mladinska literatura ne sme mimo teh vprašanj, tudi mladinska literatura mora zavihati rokave. Po možnosti seveda ne zaradi trenutne mode. Svoje zgodbe mora z razkošnim besednjakom pripovedovati tako, da jih bodo dekleta in fantje z veseljem posvojili. Jaz šolarje izpred desetletij in danes vidim enako. Lahko, da imajo danes boljše torbe, lepša oblačila, slastnejše malice in popoldne v rokah telefone, ampak njihove oči so enako vesele, radovedne, občutljive, jeziki duhovito vrtljivi. Iz vseh sije radoživa mladost. In vse to – enako v vseh desetletjih – nalaga pisateljicam in pisateljem, da moramo ves čas iz svoje sladke individualnosti pošteno posegati v tvegano in prepisno družbenost, v katero spremljamo svoje bralce.